

Т. В. Степанова*

**ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ПРАВИЛИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСУДНОСТІ
ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВ**

У статті автор аналізує різноманітні підходи до поняття, класифікує та систематизує правила визначення підсудності господарських справ за законодавством України, надає зауваження і пропозиції з цих питань.

Ключові слова: господарський суд, підсудність, господарський спір.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та господарського права Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

©Т.В. Степанова, 2008

Останнім часом проблеми підвідомчості та підсудності справ господарським судам все частіше стали підійматися на сторінках наукових видань. З появою адміністративних судів та Кодексу адміністративного судочинства України проблема розмежування кола справ між господарськими та адміністративними судами є найактуальнішою, і хоча «більше проблем» виникає з підвідомчістю, але і питання підсудності виявляється колізійним та недостатньо вивченим на теоретичному рівні. Деякі аспекти порушеної проблеми аналізували М.О. Абрамов, С.В.Васильєв, Д.М.Притика, М.І. Тітов, В.С.Щербина. Глибоко аналізуються вказані інститути також в кандидатській дисертації М.І. Черленяка «Підвідомчість справ господарським судам України» (Донецьк, 2008). Однак у даній статті буде розглянуто питання, яких практично не торкаються вказані та інші автори.

Метою даної статті є, використовуючи порівняльно-правовий, системний та логічний методи, визначитись з видами та правилами підсудності господарських справ за законодавством України.

Розмежування компетенції всередині господарської системи іменується підсудністю. С.В.Васильєв вважає, що підсудність - це віднесення підвідомчої господарським судам юридичної справи відповідному господарському суду [1, 65]. Д.М. Притика, М.І. Тітов, В.С.Щербина визначають підсудність як розмежування компетенції між різними ланками судів та між окремими судами однієї ланки [2, 89], і з цим визначенням доречно погодитися.

Правильне розуміння та розмежування понять «підвідомчість» і «підсудність» має велике практичне значення. Якщо підвідомчість дозволяє виявити, який з державних органів є компетентним у конкретній справі (адміністративні, господарські, військові, третейські суди, суди загальної юрисдикції), то підсудність дозволяє розмежувати компетенцію між судами однієї ланки. Деякі автори навіть вказують, що підсудність є засобом конкретизації підвідомчості справ, віднесених до відання суду [3, 6]. Встановлення підвідомчості спору необхідно для звернення до суду з позовною заявою.

В теорії процесу виділяють такі види підсудності:

- територіальну;
- виключну;
- альтернативну;
- договірну;
- родову;
- за зв'язком справ.

Статті 15 і 16 Господарського процесуального кодексу України (далі - ГПК України) закріплюють, що в господарському процесі є тільки територіальна та виключна підсудність. Однак, аналізуючи положення цих статей, доходимо дещо іншого висновку.

Територіальна підсудність розмежує компетенцію між господарськими судами першої інстанції та частіше за все «прив'язана» до місцезнаходження однієї з сторін або спірного майна. Вказана підсудність частіше за все встановлена в інтересах відповідача, якому зручніше підготуватися до захисту проти позову за місцем свого знаходження.

Наприклад, справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні та розірванні господарських договорів, справи у спорах про визнання договорів недійсними розглядаються господарським судом за місцезнаходженням сторо

ни зобов'язаної за договором здійснити на користь другої сторони певні дії, такі як: передати майно, виконати роботу, надати послуги, сплатити гроші тощо.

Справи у спорах, що виникають при виконанні господарських договорів, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням відповідача.

Якщо юридичну особу представляє уповноважений нею відособлений підрозділ, територіальна підсудність спору визначається залежно від місцезнаходження відособленого підрозділу.

Справи про банкрутство розглядаються господарським судом за місцезнаходженням боржника.

При цьому в цій самій статті, тобто статті, присвяченій викладенню правил територіальної підсудності, закріплено інші правила, які не мають відношення до територіальної ознаки. Наприклад, наступні:

1. Справи у спорах за участю кількох відповідачів розглядаються господарським судом за місцезнаходженням одного з відповідачів за вибором позивача. Це правило встановлює альтернативну, а не територіальну підсудність.

2. Справи у спорах за участю боржника і стягувана про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса розглядаються господарським судом за місцезнаходженням відповідача або за місцем виконання виконавчого напису нотаріуса за вибором позивача (ч. 3 ст. 15 ГПК). Це положення також встановлює правило альтернативної підсудності, оскільки дозволяє позивачеві обрати один із способів визначення суду, наприклад, за місцезнаходженням відповідача або місцем виконання напису.

У зв'язку з цим доречно виключити вказані положення зі ст. 15 та доповнити ГПК статтею з назвою «Альтернативна підсудність» та відповідним змістом.

Виключною підсудністю є встановлена підсудність певної категорії справ чітко визначеним господарським судам, що виключає можливість розгляду їх в будь-яких інших господарських судах. Правила виключної підсудності регулюються ст. 16 ГПК України.

Наприклад, віднесені до підсудності господарського суду справи у спорах, що виникають з договору перевезення, в яких одним з відповідачів є орган транспорту, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням цього органу.

Справи у спорах, у яких відповідачем є вищий чи центральний орган виконавчої влади, Національний банк України, Рахункова палата, Верховна Рада Автономної Республіки Крим або Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради або обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації, а також справи, матеріали яких містять державну таємницю, розглядаються господарським судом міста Києва.

По аналогії з останнім правилом слід було б віднести до виключної підсудності і положення ч. 5 ст. 15 ГПК: «Місце розгляду справи з господарського спору, в якому однією з сторін є апеляційний господарський суд, господарський суд Автономної Республіки Крим, господарський суд області, міст Києва та Севастополя, визначає Вищий господарський суд». Вказане правило дійсно є виключенням, винятком, що не має аналогії у визначенні підсудності по інших категоріям справ. Але чомусь законодавець вказав це правило як вид територіальної підсудності, що не можна визнати вірним.

З іншого боку, положення ч. 4 ст. 16 (що визначає підсудність справ господарському суду міста Києва) можна вважати збереженням родової підсудності, скасування якої формально було здійснено у червні 2001 року шляхом закріплення у ст. 13 ГПК, що «місцеві господарські суди розглядають у першій інстанції усі справи, підвідомчі господарським судам».

Нагадаємо, що родова підсудність існувала в господарському (арбітражному) судочинстві до 2001 року і розмежовувала компетенцію між різними ланками арбітражних судів - Вищим арбітражним судом України та іншими арбітражними судами системи за певними категоріями (родами) справ. Зокрема, Вищий арбітражний суд України як суд першої інстанції до червня 2001 року розглядав справи по спорах:

1) в яких однією з сторін був вищий або центральний орган виконавчої влади, Національний банк України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим або Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська і Севастопольська міські Ради або обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації;

2) матеріали яких містили державну таємницю;

3) прямо віднесених до його підсудності законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України.

Також Вищий арбітражний суд міг в межах підсудності справ арбітражним судам України прийняти до свого провадження будь-яку справу (ст. 14 АПК України в редакції від 06.11.1991).

Питання про родову підсудність в АПК України вирішувалося методом виключення. Арбітражний суд Автономної Республіки Крим, арбітражні суди областей, міст Києва і Севастополя розглядали всі підсудні арбітражним судам справи, крім тих, які були підсудні Вищому арбітражному суду (ст. 13 АПК України в редакції від 06.11.1991).

Аналізуючи повноваження господарського суду міста Києва, положення ч. 5 ст. 15 і ч. 4 ст. 16 ГПК, можемо дійти висновку, що вказані правила підсудності є родовими, а компетенція господарського суду міста Києва дуже схожа з вказаними вище категоріями справ, що розглядалися ВАСУ до 2001 року.

Повертаючись до ст. 16, відзначимо, що до виключної підсудності також зайво віднесено визначення підсудності з корпоративних спорів: «Справи у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарського товариства, що пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням господарського товариства згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». Розгляд справ за місцезнаходженням господарського товариства є територіальною підсудністю і «винятковість» ситуації тут відсутня.

Те саме стосується є правил, встановлених ч. ч. 2 і 3 ст. 16 ГПК:

1. Справи у спорах про право власності на майно або про витребування майна з чужого незаконного володіння чи про усунення перешкод у користуванні майном розглядаються господарським судом за місцезнаходженням майна.

2. Справи у спорах про порушення майнових прав інтелектуальної власно

сті розглядаються господарським судом за місцем вчинення порушення.

Ці дві групи, з огляду на визначення територіальної підсудності, є саме такими.

Підсудність за зв'язком справ характеризується тим, що незалежно від територіальної приналежності спір підлягає розгляду в суді, де розглядається інша справа, з якою пов'язаний спір. Це правило є загальноновизнаним, але не закріплено в чинному ГПК України, що може призводити до зловживань з боку сторін та суду. Тому пропонуємо доповнити ГПК статтею, що буде містити вказане положення.

В теорії, як було вказано вище, існує також договірною підсудність. У випадку її закріплення в кодексі за згодою сторін може бути обрана або змінена територіальна чи альтернативна підсудність. Але чинний ГПК не містить правил, що дозволяють використовувати в господарському процесі договірну підсудність. Тому деякі дослідники роблять висновок про те, що норми ГПК «не допускають договірної підсудності» [4, 123]. Але такі норми можуть міститися в міжнародних угодах (наприклад, у п. 2 Київської угоди про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності від 20.03.92 р. [5]).

Слід зауважити, що у разі, якщо справа не підсудна даному господарському суду, матеріали справи надсилаються господарським судом за встановленою підсудністю не пізніше п'яти днів з дня надходження позовної заяви або винесення ухвали про передачу справи. Справа, прийнята господарським судом до свого провадження з додержанням правил підсудності, повинна бути ним розглянута по суті і в тому випадку, коли в процесі розгляду справи вона стала підсудною іншому господарському суду (ст. 17 ГПК).

При цьому взагалі не встановлюється додаткової відповідальності позивача за невірно визначену підвідомчість. У разі, якщо позивач невірно визначиться з підвідомчістю, то в розгляді позовної заяви йому відмовляється і навіть строк позовної давності в цьому випадку не зупиняється.

Здається доречним встановити аналогічне правило і відносно невірного визначення підсудності. Пропонується в цьому випадку також при передачі справи до відповідного суду не зупиняти строків позовної давності та стягнути з позивача вартість пересилання заказним листом його позову та додатків. При цьому, на нашу думку, слід закріпити, що ці витрати ні в якому разі не можуть бути віднесені на сторону, що програла справу, а тільки на позивача, оскільки подання позову в невірно визначений господарський суд - це її вина.

Таким чином, проблема видів та правил визначення підсудності господарських справ остаточно на даний час не вирішена та потребує законодавчого вдосконалення і подальших глибоких досліджень у цьому напрямку.

Література

1. Васильєв С.В. *Хозяйственное судопроизводство Украины : Учеб. пособие, - Харьков: Эспада, 2004*
2. *Прутика ДМ, Тітов М.І., Щербина В.С. та ін. Арбітражний процес: Навч. посібник. - Харків: Консум, 2001.-Ч. II.*
3. *Курс советского процессуального права: В 2-х т. / Отв. ред. Мельников А.А.- М.: Наука, 1981.- Т. 2.*
4. *Беляневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України: Наук.-практ. коментар,- Видання друге, - К.: Вид-во «Юстиніан», 2006,- 672 с.*
5. *Офіційний вісник України. - 2005,- № 12,- Ст. 587.*